

EGEMEN QAZAQSTAN

АЛАШТЫҢ АРДАҚТЫСЫ

Алыптар жайлы үш үзік сыр

Көзі тірісінде-ақ аты аңызға айналған адамдар болады. Ол аңыз біртуар азаматын сүйген ырза халықтың, мырза көңілінен туады. Ұрпақтан ұрпаққа жететін, соны туынддарымен ғана емес, азаматтық, ерлігімен де ел құрметіне бөленген Ғабит Махмұтұлы Мүсірепов жайлы да аңыз әңгімелер аз емес. Мен аңыз емес, өз көзіммен көрген, өзім куә болған жайлардан суыртпақтап сыр шерте отырып, қайталанбас хас таланттың көпке таныс емес кейбір қырлары мен сырлары жайлы әңгімелекпін.

Сәбит ДОСАНОВ,
Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты

Бірінші сыр

Жалғыз тамшы жас

Әлі есімде, 1969 жылы «Жазушы» баспасының проза редакциясында редактор болып жүрген кезімде баспаның директоры Лияс Есенберлин шақырып алды да, кезекті қолжазбаны қолыма ұстатты. Қап-қалың қолжазбаны ашып қарасам «Суреткер парызы» деп аталатын мақалалар жинағы екен. Көлемі – көлдей, отыз баспа табақ. Авторы – Ғабит Мүсірепов. Мен өзіне де, өзгеге де қанат талап қоятын әрі паң, әрі кірпіяз қаламгермен істес болуға жүрексініп, біраз қашақалтап едім, Ілекен:

– Сені Ғабеннің өзі қалады. Сөзді қой да, іске кіріс, – деп көнбеді. Қолжазбаны оқу барысында аңғарғаным – жинақты құрастырған белгілі әдебиетші, филология ғылымдарының докторы Әбділхамит Нарымбетов Ғабеннің әр жылдарда жазылып, әртүрлі газет-журналдарда жарияланған әдеби сын мақалаларын іздеп, табу бағытында аса ыждағаттылықпен еңбек еткен екен. Әйтседе, қолжазбада бірден көзге ұрып тұрған бір кемшілік – кезінде жазылып, кезінде айтылған сөздер үтірі, нүктесіне дейін өзгерместен сол күйінде ұсынылған. Уақыт тынысын сезіну, әдебиет тарихын зерделеу үшін бұл да жөн шығар. Дей тұрсақта, бүгінгі күн тұрғысынан қарағанда, біраз елеп, екшеуді қажет ететін тұстар да баршылық еді. Бір ғана мысал, Ғабеннің ұлы суреткер Мұхтар Әуезовтің «Хан Кен» пьесасы туралы көлемі отыз беттік мақаласы бірінші сынау мен мінеу. Сын болғанда да Ғабен де, Мұқан да жараса қоймайтын ашық болғанмен тым ашылау сын екен. Мен көп ойланып, бұл мақаланы мына жинақтан алып қалу керек деп шештім. Осы ойымды алдымен бір бөлімде бірге отыратын әріптес ағаларым Жайсаңбек Молдағалиев пен Мағзұм Сүндетовке айтып ем, олар мені қолдады. Ал Ілекен от басқандай ыршып түсті.

– Сенің есің дұрыс па? – деп дүрсе қоя берді ол. – Ғабит Мүсіреповке түзету жасайтын сен кімсің? Әріп қатесін жөнде де, бір сөзін де қысқартпай қолжазбаны сол күйінде тезірек өндіріске жібер. Қолжазбаны оқып болғаннан кейін Ғабен телефон шалдым. – Ғабен, қолжазбаны оқу барысында біраз сұрақ туындады. Сіздің ақыл-кеңесіңіз керек болып тұр, – дедім атқайтқай соққан жүрек дүпшілін әрең басып. – Иә, ... – деп аз-кем үнсіз тұрды да, – ертен сағат онда біздің үйге кел, – деді Ғабен.

Бұл менің Ғабеннің үйіне бірінші рет келуім. Виноград көшесіндегі 49-үйдің үшінші қабатына көтеріліп, 25-пәтердің қоңырауын бастым. Есікті Рая ашты. Дәлізді бойлай жүріп, солға бұрылдым да, зал арқылы Ғабеннің жұмыс бөлмесіне өттім. Ғабен маған біртүрлі көңіліздеу көрінді. Қабағы қатынқы. Менің сәлемімді салқындау алған ол табалдырықтан аттай болып тұрып қалған мені көз қиығымен бір шөліп өтті де:

– Кел, ана орындықты ал да мына жерге отыр, – деп өзі отырған жазу үстелінің шет жағынан орын ұсынды. Қолжазбаны жазу үстелінің бір шетіне қойып еденнен төбеге дейін жеткен кітап сөрелеріне қарай қалған менің ойымды Ғабеннің: – Иә, – деп аз бөгеліп барып, – көне, қандай сауалдарың бар? – деген даусы бөлді. Мен қолжазбаны алдыма жайып салып, «Осы қалай?» деген жайларды сұрап, суыртпақтап сыр тарта бастадым. Алғашқыдай емес етім үйрене келе еркін сөйледім. Содан Ғабен екеуіміз екі күн бойы әр мақала, әр бетті мұқият қарап шықтық. Аздаған қысқартулар мен түзетулерге тез келіскен Ғабен «Хан Кен» пьесасы жайлы мақаланы жинақтап алып қалу жайлы ұсынысымды қабылдамады. Жастығым болар, мен де өз пікірімді дәлелдеуге тырысып бақтым. «Осының бекер болды ма?» деп қобалжып жүр едім, арада үш күн өткесін Ғабен телефон соғып:

– Сенің сөзіңнің жаны бар екен. Сол мақаланы осы жинаққа қоспай-ақ қой, – деді. Кейін «Суреткер парызы» баспадан кітап болып шыққанда Ғабен: «Бірінші қолға түскен данасын қадірлі інім, талантты інім Сәбитке тартамын, 10.08.1970 ж.» деп өз қолымен сыйлады.

Ерекше есте қалған екінші оқиға – менің повесімнің қолжазбасын оқып, пікір айтуы. Әдетте, Ғабен көркем шығарманы қарындашпен жазушы еді. Ұнамаған сөз, сөйлемдерін өшіргішпен өшіріп, қайта жазатын, айтар ойларының тезісін сиямен жазыпты. Үшіншісі – Ғабеннің ұсынысымен екеуімдің соавтор болуымызбен әйгілі фотошежіреші Блехман жайлы «Қымбат қазына» деген атпен көлемді очерк жазып, «Қазақ әдебиеті» газетінде жариялауымыз. Ғабенмен ұзақ жылдар бойы дәмдестүздас, пікірлес бола жүріп есте қалған тағы бір сәт 1980 жылы болып еді. Сол жылдың жазында Ғабит Мүсірепов бастаған бар болғаны он адамнан тұратын делегация Солтүстік Қазақстан облысына барып Сәбит Мұқановтың сексен жылдығына арналған мерекелік шараларға қатынасып қайттық. Онда көргендер мен көңілге түйгендер жеке еңбектің еншісі...

Ғабенмен аралас-құралас болған жылдардағы бесінші бір белес – Олжас Сүлейменовтің бастамасымен Жазушылар Одағының жанынан құрылған ағалар алқасында бірге жұмыс істеуіміз болды. Ғ.Мүсірепов, Ғ.Мұстафин, М.Қаратаев, Ә.Әбішев, Д.Снегин, З.Самеді, Ә.Сәрсенбаев, Ә.Шәріпов сынды дара да дана тұлғалар тобында хатшылық қызмет атқара жүріп, аяулы ағаларымның талай тамаша қасиеттеріне тәнті болдым. Ол өз алдында бөлек, үлкен әңгіме...

1985 жылы 5 қаңтарда Ғабит, Ғабиден, Әлжаппар ағаларымды үйге шақырып, дастарқанымнан дәм таттырған сәтте де ғұламаларға тән талай ғибратты мол әңгіме естігенім де көкірегімде сайрап тұр. Үйге күндізгі сағат он бірде келіп, кешкі сағат сегізге тараған аяулы ағаларымның қалжыңдарының өзі қандай жарасымды еді! Преферанс ойнауды жақсы көретін олар айына бір рет біздің үйде бас қосып, әңгіме-дүкен құруға преферанс ойнауға уағдаласып еді-ау сонда. 1985 жылы қаңтар айының 20 жұлдызында Ғабиден аға қайтыс болды жас, ол ойлары орындалмады.

Абай атындағы опера және балет театрында Мұстафинмен қоштасу рәсімі өтіп жатты. Кеңсай зиратына барар алдында театр директорының кабинетіне келіп аяқ суытқан Мүсірепов маған қараған күйі ұзақ уақыт ойланып отырды да, бір сәт былай деді:

– Сәбит, Ғабиден екеуіміз енді сенің үйіңе бара алмайтын, преферанс ойнай алмайтын болдық...

Осылай күйзеле сөйлеп, іштей күніренген Мүсірепов терең күрсінді. Сол сәт оның жанарынан жалғыз тамшы жас үзіліп түсті.

Екінші сыр

Жазушының шығармашылық үш ерекшелігі

Бір шығармасынан бір шығармасы асып түсіп жататын Ғабит Мүсіреповтің жазушылық шеберліктері мен жақсы ерекшеліктерін сан салаға бөліп талдауға болар еді. Мен әңгіме ұзап кетпес үшін хас шебердің үш ерекшелігіне қысқаша тоқталмақпын.

Алдымен жазушының шығармашылық лабораториясынан елес беретін аз ғана естелік. Жыл озған сайын алыптап бара жатқан сонау бір жылдары Мұхтар Әуезов мұражайында аптасына бір рет зиялы қауым өкілдері аса көрнекті жазушы, ғалымдармен жүздесіп тұратын жақсы бір дәстүр бар еді. Кездесуге келген атактыларымыз өмір мен өнердің өзекті тақырыптары жайлы әңгімелеп, көпшіліктің көкейінде жүрген көкейкесті сұрақтарына жауап беретін.

Әлі есте, бәрі есте. 1975 жылғы ақпан айының жиырма сегізінші жұлдызы, жұма. Сол күні кешкісін Ғабен Әуезов мұражайына дәстүрлі кездесуге келді. Ырғала басып, мінбеге баяу көтерілген Ғабен зал толы халыққа қыдырта көз тастап, аз-кем үнсіз тұрды да, әр сөзін баппен салмақтап, асықпай айтатын әдетімен сөйлеп кетті. Ғабеннің құлаққа жағымды қоңыр даусымен жеткізген қуатты ойлары көусар боп құйылып, жүрекке сіңіп жатты... Жазушының сол әңгімесін қойын дәптерге жазып алып едім. Ғабеннің сонда айтқандарын еш өзгеріссіз сол күйінде баяндайын.

«Қадірлі жолдастар! Аз ғана ескерту керек болып тұр. Сабақ беру менің істемеген ісім, үйірсеу деген ыңғайым болмаған ісім. Мен қазақ

әдебиеті туралы ойларымды және де өкістіңкіреп жүрген өкініштер, қыздырыңқырап жүрген наразылықтар туралы айтуға келдім. 1929 жылы ҚазАПП-тың қатарына алындым. «Тулаған толқында» деген повесім шыққан еді. ҚазАПП-тың билетіне қол қойған Тайыр еді. Асқар, Әбділдалар менен бұрын кірген. Бақытты екенмін. Алыптар тобының... өнегелерін көрдім. Сәкен, Бейімбет, Лияс, Сәбит алыптар тобы. Мен осылардың шәкіртімін. Қазақ әдебиетінің ұлы атасы – Абай, әкелері – Сәкен, Бейімбет, Лияс, Сәбит. Сол үлкен топтан асып кеткеніміз шамалы, әлі жете алмай келе жатырмыз. Көркемдік, тереңдік жағынан олқы соғып отырмыз. «Тар жол, тайғақ кешу» енді ешкім жаза алмайтын кітап. Мен мұны ешқашан роман деген емеспін. «Абай жолы» роман, бәріміздің әлі құшағымызға сыя алмай келе жатқан роман. «Күй», «Күйші», «Құлагер» – Лияс шыққан шын, соңғылардың шыға алмай келе жатқан шығы. «Адақандар» бұған жетті. «Шұға» алпыс жыл бұрын жазылған. Әлі жаңа.

Баспасөз бүгін ел болсаң ертең құрыла алатын орын емес. Драма, опера театрлары, жазушылар одағы бес-алты адамның – алыптар еңбегімен құрылды.

Димаш Ахметұлы жұлдыз тапсырғанда, мен былай дедім: «Алыптар орының ауыстырайық, басында Сәкен тұрмасын» дейтіндер бар екен. Ғалымсымақ қазақ хандығы Петкадан басталады деп саяси саудагерлік жасаған. Жазушы бізгі өзі көтерілген биікте болады. Жазықсыз жазаға ұшыраған ақынның ақыретін жұлмамай беру қай көргендік?..»

Шалағайлау бола тұрса да «Тулаған толқында» Бейімбет, Лияс, «Сен қайда жүрген қара нұшықсың?» – деп басыпты.

1932 жылы «Бесеудің хатынан» кейін жазалау жолымен Батпаққарға жіберді. О жақта алты ай жүрдім. Лияс елдің ішінде. О кезде арада хаттар жүреді. Хаттар, әрине, сақталған жоқ.

Алыптарда бетке айту бар еді. Отызыны жылдар ортасында роман оқуға шақырды. Бір жастықта екі бас: Лияс, Сәкен. Шашын бұрай түсіп, ысқырыңқырап қойып Бейімбет отыр. Лияс: «Қой, ешкі, сиыр, жылқы бәрі араласып кеткен екен, бір жылсыз айыра алмасын», – деді.

Бейімбет аса момын адам еді. Мұхтар мен Сәбит «Ақан сері» туралы опера либреттосын жазды, аты – «Ақан». Мұхтармен қолдастық.

Қазір алыптар түгел, таусылды. Окиелестер селдіреп қалды. Қалам ұстағанның қалың көпшілігі жастар.

Жастарға айтарым: Шығарма белгілі оқиғалар тізбегі емес, өз ойыңда, жүрегіңде қайнап шығып, оқушы жүрегіне құйылар жан сөзің.

Қоса, баса айтқым келеді:

1. Ескі өндіріс орынындағы үйінділер...
2. Ғафу ана туралы өлең жазып еді, көлеңкелері көбейіп кетті.
3. Қазір үш жүздей жазушы болса, екі жүздейі Алматыда, еңбекші өмірінен аулақ, өзін өзі танып отыр. Санбаев Павлодарға кетті, өмірді білуге...
4. Әдебиеттің ішіне кіру, жазушыға көмек беру бәсеңсіп кетті.
5. Тіл қасаңсып кетті. Өрісі тар. Сол жаңыма батыңқырап жүр.

Кішіні:
1. А.Марченко «Абай» романын даптаған. Соған бір пенде жауап берген жоқ. Ақтау керек жоқ. Әдебиет институты, сыныптар үн қатпады.
2. Совет әдебиетінің 40 жылдық тойында қазақ әдебиеті ауызға алынбады. Федин Әуезов сыйлық алғанда, Тихонов Сәбиттің 70 жылдығында айтып еді.

Қалай жазамын:

«Ұланған» кейін той тойлап жүрмін. «Оянған өлкенің» екінші кітабы...

Өз басым өз үстелімнен басқа жерде жаза алмаймын. Белгілі уақытта жаза алмаймын, телефоннан кейін екі сағат, арыздан соң бес сағат...

«Қозы – Көрпешті» 15 күн, «Ақан Серіні» 12 күн, «Оянған өлкені» 8 ай, «Ұланды» 2 ай, «Қазақ солдатын» 45 күн, «Кездеспей кеткен бір бейнені» 1 ай жаздым.

Уақытымыз көбі жазуға әзірлікке, ойлануға кетеді.

Қайырғалимен 3 ай отырдым.

«Оянған өлкеде» бір жарым жыл тақырыпты төңіректен жүрдім. Қарағандыға бес-алты рет бардым. Әрнәрсеге әркімнің көзімен қарадым, «Көкөзек» Ушаков үшін не, Ісілік үшін не, көлікші үшін не?..»

Сол бір кеште Ғабен айтқан сол бір әңгіме арада елу төрт жыл уақыт өтсе де маңызды жойған жоқ.

«Оянған өлкеден» басталып «Жат қолындағыға» жалғасқан шығармалар шоғырында Ғабен қазақ жұмысшы тобының қалыптасуын ғана емес, ұлттық санының өсуін де сом тұлғалы соны бейнелер арқылы өзіне тән сұңғылалықпен сұлу суреттеп берді. Бұл – бір. Екінші – «Кездеспей кеткен бір бейнеде» қазақтың зиялы қауымының биік бейнесін Сәкен Сейфуллин тұлғасы арқылы танытқан хас шебер «Сөз жоқ, соның іздерінде» отыз жетінші жылдың трагедиясын қазақ әдебиетінде ең алғашқылардың бірі болып астарлы ойлармен ажарлы ашты.

«Дүниеде әйелдің көзінен артық қызықтыра алатын, әйелдің көзінен артық сикырлап тартып кете алатын күш жоқ қой деймін. Қандай да байлық, бақ, мансап, тіпті қоғамдық дәреже дегендердің бірде-бірінде ондай күш жоқ. Бәрі бірге қосылып келіп мойныма асыла кетсе, оқтай қадалған әйел көзіне қарай жүре берер едім». Оралып өтуге болмайтын жазушылық үшінші ерекшелікті Ғабеннің үш жүз отыз жетінші қойын дәптеріндегі осы сөздерге орайлас өрбітуге болар. Ана туралы әңгімелерінен басталып, «Ұланға» ұласқан шоқ жұлдызды шығармалар шоғырында Әйел – Аналардың сымбатты бөлек сұлулығы мен ұлылығы қос өрім боп қабат өріледі. Әйелі Ақан сері: «Сенің аппақ көкірегіне сүйген ажарына ақылы сай Ақтоқты; күйлі, мұңлы Қозыға: «Жел Баян деп ұзындайды, көл Баян деп толқиды, тау Баян деп тебіренеді, аман Баян деп мұңады. Соның бәрі бір Баян – қыз Баян, қайда сол Баян?!» дегізген сұлу Баян сынды сан қырлы, алуан сырлы образдар галереясы – қазақ әдебиетінің алтын қорына қосылған асыл қазыналар.

«Ең жаман деген әйелдің қолынан адам жасау келеді» дейтін Ғабеннің құнарлы қаламынан «Әйел асқақтаса – жылағаны, еркек асқақтаса – құлағаны», «Әйел ашуланса жеңіледі, еркелесе – женеді» деген секілді мақал, мәтелге айналып кеткелі тұрған қанатты сөздер де көптеп туыды.

Әдебиет білгірлерінің бірі Георгий Ломидзе Ғабит Мүсірепов туралы «Таланттың қыран қанаттары» атты мақаласында бұй дейді: «Мүсіреповтің жазғандарынан ештеңені алып тастау да, қосу да мүмкін емес. Ол ең сара да салмақта сөзді сараптай біледі». Жалғыз Ломидзе емес, сөз сәулесін, сөз салмағын түсінетін әдебиетші де, оқушы да Мүсірепов талантына тәнті.

Әлем әдебиетін жана бір биікке көтерген «Жапон балладалары» сынды жұырларды айтпағанның өзінде біз шөліп өткен осы үш ерекшеліктің өзі-ақ Ғабит Мүсіреповтің көркемсөздің аса көрнекті шебері екендігіне айқын айғақ.

Таланттар да ту сияқты. Алқаракөк шындары аспанмен таласқан асқар

тауларға алыстан қарасаң – суық сұсты, жанына барсаң – ол жел жақтағы – саяң, ық жақтағы – панан. Өзіміздің Ғабен – Ғабит Махмұтұлы Мүсірепов те сондай, тау тұлғалы, тау мінездес талант еді!..

Үшінші сыр

Жазушының азаматтық үш ерлігі

Шілденің шіліңгір ыстығы тәнді, саясаттың аңызға аптабы жанды шығғырып тұрған әйгілі 1932 жыл. Күнмен бірге Ғабит Мүсіреповтің де жүрегі жанып тұр. Көңіл нала, жаны жара жазушы көп ойланып, көп толғанды. Аштықтың қанды шеңгелі бүріп, қан қақсаған халқына ара түсуге бекінген ол жазу үстеліне отырды. Сол күні шілде айының бірінші жұлдызында дүниеге келген «Бесеудің хаты» араға бірер күн салып өлкелік партия комитетінің бірінші хатшысы Голощекиннің алдынан бір-ақ шықты. Оның бір данасы Кремльдегі «күн көсем» атанған Мәскеудегі мұртты патша Сталинге де жеткен еді.

Қазақ зиялыларының ашынғаннан шыққан ашы дауысын елдің бірінші басшылары өшпенділіктің қара қазынында бұрқ-сарқ қайнаған кекпен қабылдады. Оқты көз, отты сөздің соңы сол хаттың негізгі авторы, жазушы Ғабит Мүсіреповтің кыстың көзі қырауда қиян шеттегі Қостанайдың алыс бір түкпіріндегі Аманкелді ауданына ұзақ мерзімді іссапарға жіберумен аяқталды. Мылтықсыз майданда бет пердесі сыпырылған биліктің ондағы ойы бесенеден белгілі болатын. Оның берісі «аштан қырылып жатқан халықтың ортасына айдап салған айшылық, алыс сапар «тентек жазушының» тезге салып, тәубесіне келтірсін», әрісі «өзі де сол аштан берге өлмесе өрем қапсын» еді. Құдай сақтап, қазақтың бағына бұл азапты да ауыр, қиын да қатерлі сапардан ол Алматыға аман-сау оралды.

Бұл жазушы Ғабит Мүсіреповтің өзінің саналы ғұмырындағы халқы үшін жасаған бірінші ерлігі еді.

Сөйткен қайран Ғабен арада бес жыл өткенде басын бәйгеге екінші рет тікті. Бұл оқиға былай болып еді. Жақсылардың басын жалмаған әйгілі 1937 жыл. Өлкелік партия комитетінде «халық жауы» Бейімбет Майлин жайлы жиын өтіп жатты. Жиынды басқарып отырған биік несі: – Жазушы неге үндемейді? Бұл мәселедегі Мүсіреповтің пікірін білейік, – дейді.

Орнынан тұрып, ырғала басып биік мінбеге көтерілген Ғабит Мүсірепов зал толы халыққа қыдырта көз тастап алды да, былай деді: – Тарихтың тар кезеңінде жазушы үнсіз қала алмайды. Бейімбет жау болса, мен де жаумын!

Бұл ерлік те қымбатқа түсті. Өлкелік партия комитетінің жауапты қызметкері Ғабит Мүсірепов жұмыстан қуылып, партбилеттен айрылды.

Бұл оқиға 1985 жылдың 28 желтоқсанында болған еді. Ғабен «қалам ұстауға халі болмағандықтан көңілін сұрауға ауруханаға келе қалған Әлжаппар Әбішев пен Мұхтар Мағауына айтты жаздырған» сол соңғы хат – соңғы ерліктегі сом алтын сөз, ақырет сапарына аттанып бара жатқан сәттегі ақырғы тілек мынау: «Туған елге соңғы сөз. Кешегі өткен Ғабиден досқа: «Енді екі жыл жүрсек жетпей ме?!» дегенім бар еді. Сол мөлшерім мөлшер екен. Қойны суық қасиетті қара жер құшағына, міне, мен де кеткелі жатырмын.

Үмітпен, күреспен, сеніммен өткізген ұзақ ғұмырымды қорыта қарасам, қуанышым да, ренішім де мол екен. Жаңа Қазақ мемлекетінің биік туы менің көз алдыма көтерілді. Бүгінде күллі әлем назары ауған іргелі елге айналдық, бірақ әдебиет пен өнер ұлы болмаған жағдайда ұлт ұлы болып есептелмейтін ұмытпайықшы. Жан сүйсінтер бірлік жок жерде, саналы тірлік те жоқ. Кейде мыстың алтынға, қыранның қарғаға телініп жататыны осының кесірі. Үлкен өнердің үлкен таза мінезі болуға керек. Өзім іргетасын қаласқан қазақтың ата әдебиеті атынан өтінемін: мені соңғы сапарға шығарып саларда осы ақтық тілегімді еске алыңдаршы...

Ал, қасиетті елім, жерім, қиыспас дос-жаран, ағайын-туыс, сәулелі жас ұрпақ, хош, хош болыңдар!»

Бұл өзінің бүкіл саналы ғұмырында қара басының емес, халқының қамын ойлап өткен, ұлттың рухын көтерген сұңғылы суреткер Ғабит Мүсіреповтің үшінші – ең соңғы ерлігі еді. Сол күні қазақ халқы Ғабит Мүсіреповпен ғана емес, небір сын сағаттарда мықтылардан ықпаған, соңғы демі біткер сәтте де ерлік туын жықпаған алыптар тобының ең соңғы өкілімен қоштасып еді...

ТАЛАНТТАР ДА ТУ СИЯҚТЫ. АЛҚАРАКӨК ШЫНДАРЫ АСПАНМЕН ТАЛАСҚАН АСҚАР

АЛМАТЫ